

کد سند:
شماره ویرایش:

❖ عنوان پژوهش: آینده پژوهی فقر در ایران		
❖ نوع پژوهش:		
☐ توسعه‌ای	☐ بنیادی	☒ کاربردی
❖ نوع خروجی حاصل از انجام پژوهش:		
☐ سند سیاست‌گذاری	☐ گزارش کارشناسی	☒ طرح پژوهشی

لازم به ذکر است در چارچوب پژوهشی مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، منظور از طرح پژوهشی، سند سیاست‌گذاری و گزارش کارشناسی به شرح ذیل است:

«طرح پژوهشی»

طرح پژوهشی یکی از انواع قالب‌های تولید علمی محسوب می‌شود که منطبق با اصول علمی روش تحقیق انجام می‌شود.

«سند سیاست‌گذاری»

«سند سیاست‌گذاری»، گزارشی کوتاه، بی‌طرفانه و موجز در پاسخ به یک سؤال مشخص یا راجع به یک مسئله خاص است که استاندارد صلاحیت برای تهیه سند سیاست‌گذاری، افراد خبره هستند. این گزارش شامل سه بخش زیر می‌شود: بخش اول که به آن «خلاصه مدیریتی» خواهیم گفت، بر روی جلد گزارش، ضمن بیان مشکل در یک یا دو سطر، به ارائه راهکارهای اجرایی منطقی برای آن در حداکثر نصف صفحه می‌پردازد. بخش دوم که گزارش اصلی را تشکیل می‌دهد و در ۳ تا ۵ صفحه مطابق چارچوب تعیین شده تهیه می‌شود، «پیشنهادات سیاست‌گذاری» نامیده می‌شود. بخش سوم که به تحلیل دقیق موضوع و ارائه اسناد پشتیبان آن می‌پردازد، «یادداشت سیاست‌گذاری» نام دارد. هر یک از این سه بخش برای اهداف خاص و مخاطبان ویژه خود تهیه می‌شوند.

«گزارش کارشناسی»

شامل ارائه یک گزارش کامل در خصوص یک موضوع خاص مورد نظر است که به یک فرد مجری با سطح صلاحیت حداقل «محقق» واگذار می‌شود تا حداکثر طی ۳ ماه، گزارش مورد نظر را منطبق با فرمت ارائه شده تهیه و ارائه نماید.

«تعریف سطح خرد/متوسط/کلان»

طرح خرد- طرحی است که از حیث مبلغ سه برابر حد نصاب معاملات خرد مؤسسه می‌باشد.

طرح متوسط- طرحی است که از حیث مبلغ از معاملات خرد فراتر بوده و حداکثر ده برابر سقف حد نصاب معاملات خرد مؤسسه می‌باشد.

طرح کلان- طرحی است که از حیث مبلغ از سقف معاملات متوسط فراتر باشد.

❖ توصیف و بیان مسئله:

اگرچه امروزه شاخص‌هایی نظیر "فقر چندبعدی" تصویر جامع‌تر و پویاتری از فقر ارائه می‌کنند اما همچنان شاخص فقر درآمدی از حیث محاسبه‌پذیری و دقت و اجماعی که بر سر معنا و کمی‌سازی آنها وجود دارد، از اهمیت بسیاری برای پژوهشگران حوزه فقر و نابرابری برخوردارند. این شاخص‌ها از یک سو تصویری عریان از فقر ارائه می‌کنند و از سوی دیگر محدوده‌هایی را مشخص می‌سازند که می‌توان بر سر آنها به اجماعی گسترده دست یافت و در پی آن راهبردهایی مشخص برای کاهش فقر تدوین نمود.

در ایران طی سال‌های اخیر تحقیقات مختلفی در راستای سنجش این شاخص‌ها صورت گرفته است. عمده‌ی این تحقیقات نشان می‌دهند که اگرچه پس از انقلاب راهکارهای مؤثری برای کاهش فقر صورت گرفت و به ویژه در دوره بعد از جنگ دستاوردهای قابل توجهی در مسیر کاهش فقر حاصل شد اما روند تحولات این شاخص‌ها در طی چهل سال اخیر با فراز و فرودهای بسیاری همراه بوده است. با توجه به اتکای فراوان اقتصاد کشور بر درآمدهای نفتی طبیعی است که سرمایه‌گذاری، افزایش درآمد سرانه، گسترش برنامه‌های رفاهی، توسعه شمول طرح‌های تأمین اجتماعی و سایر عواملی که به کاهش فقر یاری می‌رسانند در دوره‌های افزایش درآمد نفتی بیشتر بوده باشد. اما در عین حال روند معکوسی نیز وجود دارد و آن اینکه در دوره‌هایی که درآمدهای نفتی کاهش می‌یابند تمامی عواملی که به افزایش فقر منجر می‌شوند با شدت بیشتری عمل می‌کنند.

در یک دهه اخیر از یک سو تأثیرات بیماری هلندی دهه هشتاد به بروز تورم‌های بالا منجر شده و از سوی دیگر تحریم‌های جهانی و همین‌طور تحریم‌های ایالات متحده علیه ایران رکود را نیز تشدید نموده و عملاً با تعمیق رکود تورمی، ضمن کاهش رشد سرمایه‌گذاری و موجودی سرمایه، درآمد سرانه نیز کاهش یافته و بسیاری از سازوکارهای رفاهی مرتبط با بودجه دولت نیز دچار انقباض شدید شده‌اند. این تحولات به افزایش فقر منجر شدند. در بسیاری از تحقیقات سال‌های اخیر در باب مسأله فقر، به افزایش و تسریع روندهای فقرزا و کاهش توان و ظرفیت فقرزایی اشاره شده است. بخش‌هایی از جامعه سهم قابل توجهی از درآمد خود را از دست داده و درآمدهای کنونی آنها امکان دستیابی به بسیاری از لوازم معاش را از آن‌ها سلب نموده است.

اما همزمان با تسریع روندهای فقرزا در سال‌های اخیر، مبهم بودن وضعیت آینده و هراس از تشدید روندهای مذکور کارشناسان و مسئولان ذیربط را نسبت به گسترش پدیده فقر در تمامی ابعاد آن حساس‌تر نموده است. عده‌ای از کارشناسان معتقدند با افزایش شمار فقرایی که از تأمین اساسی‌ترین نیازهای خود ناتوانند عملاً توان مقابله با فقر در عریان‌ترین صورت‌های آن به صورت روزافزون کاهش می‌یابد.

این مسأله، سازمان‌های مرتبط با حوزه رفاه و تأمین اجتماعی را نیز با بحران‌هایی مواجه نموده است که اگرچه پیشتر نیز وجود داشتند اما شدت و سرعت تعمیق و تشدید آنها مسبوق به سابقه نیست. اکنون دولت و به ویژه وزارت‌خانه‌هایی نظیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی با این مسأله روبرو هستند که آیا راهکارهایی نظیر هدفمندسازی یارانه‌ها و میزان پرداختی یارانه‌های شهروندان امکان مؤثر مبارزه با فقر را ایجاد خواهند کرد یا نه؛ چگونه می‌توان انواع منابع مادی و مالی را در مسیر تأمین نیازهای پایه معیشتی مردم به کار گرفت؛ چه پتانسیل‌هایی در جامعه مدنی و بازار وجود دارد که بتوان با استفاده از آن‌ها کسری منابع دولت در زمینه رفاه و تأمین اجتماعی را جبران نمود؛ و مهم‌ترین مسأله اینکه طی سال‌های آینده چه تعدادی از مردم نیازمند کمک‌های پایه‌ای برای حفظ بقای فیزیکی هستند و این

کمک‌ها تا چه اندازه می‌تواند ضامن سلامت جسمی و روانی این افراد باشد. این افراد عمدتاً به چه گروه‌های اجتماعی تعلق دارند و بیشتر در کدام مناطق متمرکز هستند.

همچنین با توجه به فشارهایی که بر سازمان‌هایی نظیر تأمین اجتماعی برای گسترش جامعه هدف وارد می‌آید این سازمان نیز نیازمند بررسی این مسأله است که در سال‌های آینده چه تعداد از مشمولان پرداختی‌های این سازمان ممکن است در پرداخت هزینه‌های خود- برای تداوم استفاده از چتر بیمه‌ای و حمایتی سازمان- ناتوان باشند. به منظور تداوم بقای این افراد در ذیل چتر حمایتی سازمان چه منابع جدیدی باید مورد استفاده قرار گیرد؛ میزان پرداختی‌های سازمان برای پوشش دادن فقر چه اندازه تغییر خواهد نمود؛ این مسائل و بسیاری مسائل دیگر که در نهایت به کاهش فقر باز می‌گردند، به انحای مختلف در پیش روی تمامی سازمان‌های مرتبط با رفاه و تأمین اجتماعی قرار خواهند گرفت.

در مجموع می‌توان گفت با توجه به گسترش روندهای فقرزا و ضرورت مواجهه با مسأله فقر در پایه‌ای‌ترین صورت آن و افزایش سازوکارهای پوشش معیشتی برای کسانی که حتی از دستیابی به پایه‌ای‌ترین نیازهای زیستی ناتوانند و در عین حال پوشش درآمدی کسانی که در زیر خط فقر قرار گرفته‌اند یا قرار خواهند گرفت لازم است که درک شفاف‌تری از روندهای تحول فقر وجود داشته باشد. بدین منظور تحقیق حاضر به دنبال آن است که با استفاده از تکنیک‌های مختلف آینده پژوهی سناریوهایی متعددی را که در زمینه ابعاد فقر در آینده وجود خواهند داشت مشخص کرده و به منظور مواجهه با سناریوهای محتمل راهبردهایی را مدون سازد. در پایان تحقیق حاضر تصویری از آینده‌های ممکن فقر به دست خواهیم آورد و با روندهایی آشنا خواهیم شد که احتمالاً در جهت دادن به این بعد فقر برجسته‌تر خواهند بود. در نهایت راهبردهای مواجهه با هر سناریوی محتمل را ترسیم خواهیم نمود و بدین ترتیب تصمیم‌گیران حوزه رفاه و تأمین اجتماعی را در مواجهه با سناریوهای ممکن به ابزارهای لازم مجهز خواهیم کرد.

اگرچه شناسایی مسیرهای تحول در فقر و سناریوهای پیش رو امری است عام که تمامیت جامعه و سیاست و اقتصاد ایران را در بر خواهد گرفت اما راهبردهای مواجهه با سناریوهای محتمل بیش از همه بر سازمان تأمین اجتماعی و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی متمرکز خواهند بود. به ویژه سازمان تأمین اجتماعی به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان بیمه‌ای کشور به طرق مختلف با پیامدهای فقر مواجه خواهد بود و از همین روی راهبردهای مواجهه با سناریوهای فقر از اهمیت خاصی برای این سازمان برخوردار خواهند بود.

این پژوهش چنانکه ذکر آن رفت با استفاده از تکنیک‌های آینده پژوهی صورت خواهد گرفت. در آینده پژوهی می‌توان چارچوب‌های زمانی متفاوتی را مورد بررسی قرار داد: چارچوب‌های بسیار کوتاه مدت (یک ساله)، کوتاه‌مدت (یک تا پنج ساله)، میان‌مدت (پنج تا بیست سال)، درازمدت (بین بیست تا پنجاه سال) و بسیار درازمدت (یا آینده دور در افق بیش از پنجاه سال). در نظر گرفتن هر یک از این چارچوب‌ها به عنوان محور زمانی پژوهش به مقتضیات کلی موضوع و نیز هدف آینده پژوهی و همچنین تحولات کلی در چارچوب گسترده‌تر اجتماعی، اقتصادی، سیاسی،... بستگی دارد. با توجه به نیازهای سازمان‌های متولی رفاه در تحقیق حاضر صرفاً بر تدوین سناریوهای تحول در کوتاه و میان‌مدت تمرکز خواهیم داشت. مطابق قرارداد، در تحقیق حاضر محدوده زمانی ۵ سال را کوتاه‌مدت و محدوده زمانی ۲۰ سال را میان‌مدت تلقی خواهیم نمود. بدیهی است که این تقسیم‌بندی، که مورد تأیید انجمن آینده جهان نیز قرار دارد، قراردادی است و بر پایه ضرورت‌های این سازمان‌ها و مقتضیات شرایط موجود کشور مورد پذیرش واقع شده است.

❖ اهداف مورد نظر برای تحقیق:

◀ هدف اصلی

دستیابی به سناریوهای محتمل فقر در ایران.

◀ اهداف فرعی

۱. شناخت روندهای گذشته فقر در ایران؛
۲. شناخت وضعیت حال فقر در ایران؛
۳. شناسایی عوامل اصلی تأثیرگذار بر روندهای فقر در ایران؛
۴. دستیابی به نقشه اجتماعی- اقتصادی فقر در حال حاضر؛
۵. دستیابی به نقشه جغرافیایی فقر در وضعیت حاضر؛
۶. شناسایی عدم قطعیت‌های کلیدی در روندهای تحول در فقر؛
۷. شناسایی سناریوهای مختلف آینده فقر؛
۸. شناسایی تأثیرات تحول در فقر بر عملکردها و ساز و کارهای اجرایی سازمان تأمین اجتماعی و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی؛
۹. شناسایی تأثیرات تحول در فقر بر مصارف سازمان تأمین اجتماعی و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی؛
۱۰. شناسایی راهبردهای مواجهه با سناریوهای مختلف فقر در سازمان تأمین اجتماعی؛ و
۱۱. شناسایی راهبردهای مواجهه با سناریوهای مختلف فقر در وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

❖ زمینه‌های استفاده و کاربرد نتایج تحقیق (کاربست آن در سازمان تأمین اجتماعی یا حوزه رفاه و تأمین اجتماعی):

۱. سازمان تأمین اجتماعی؛
۲. وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی؛
۳. سازمان برنامه و بودجه؛
۴. مجلس شورای اسلامی؛ و
۵. قوه قضاییه.

❖ محدوده مکانی و محدوده زمانی

محدوده مکانی توصیف و سناریونویسی: محدوده سرزمینی جغرافیای ایران
محدوده راهبردی: سازمان تأمین اجتماعی و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی

محدوده زمانی:

دوره سی ساله اخیر تا زمان حاضر برای شناسایی روندهای گذشته و وضعیت حال

دوره زمانی ۵ سال آینده برای سناریوهای کوتاه‌مدت

دوره زمانی ۲۰ سال آینده برای سناریوهای میان مدت

❖ شرح خدمات مورد انتظار:

۱. بررسی روندهای تحول فقر در دوره سی سال گذشته؛
۲. تحلیل عوامل مؤثر بر تحولات فقر در گذشته؛
۳. ترسیم وضعیت اجتماعی- اقتصادی فقر در وضعیت کنونی؛
۴. ترسیم نقشه جغرافیایی فقر در وضعیت کنونی؛
۵. تحلیل پیشران‌های مؤثر بر تحولات آینده فقر؛
۶. تحلیل عدم قطعیت‌های کلیدی در روند تحولات فقر؛
۷. تحلیل سناریوهای تحول در فقر؛
۸. تحلیل تأثیرات تحولات محتمل فقر بر مصارف و سازوکارهای اجرایی سازمان تأمین اجتماعی؛
۹. تحلیل تأثیرات تحولات محتمل فقر بر مصارف و سازوکارهای اجرایی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی؛
۱۰. تدوین راهبردهای مواجهه با سناریوهای محتمل فقر در سازمان تأمین اجتماعی؛ و
۱۱. تدوین راهبردهای مواجهه با سناریوهای محتمل فقر در وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

❖ خروجی‌های موردانتظار :

۱. چارچوب جامع تحلیل روندهای فقر از سی سال گذشته تاکنون؛
۲. نمودار تحلیل تأثیرات متقابل عوامل مرتبط با تحولات فقر در گذشته و آینده؛
۳. نقشه اجتماعی- اقتصادی فقر بر پایه تحلیل قشربندی؛
۴. نقشه جغرافیایی فقر بر پایه تحلیل منطقه‌ای؛
۵. سناریوهای محتمل آینده فقر؛
۶. ماتریس تأثیرات سازمانی فقر بر کارکرد و منابع سازمان تأمین اجتماعی؛
۷. ماتریس تأثیرات سازمانی فقر بر کارکرد و منابع وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی؛ و
۸. چارچوب جامع راهبردی مواجهه سازمان تأمین اجتماعی و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با سناریوهای محتمل فقر.

کد سند:
شماره ویرایش:

❖ محدودیت ها و موانع احتمالی پیش رو:

-۱

-۲

...

❖ مدت زمان حدودی اجرای پروژه (ماه):

۶ ماه

❖ سطح مورد نظر برای اجرای طرح:

خرد متوسط کلان